

BILEĆA U NOB I REVOLUCIJI, Spomenica poginulim Bilećanima u NOP i revoluciji, Opštinski odbor Saveza boraca NOR-a, Bileća

Među brojnim publikacijama o našoj narodnooslobodilačkoj borbi, kao što su monografije, zbornici, feljtoni, sjećanja aktera pojedinih događaja i dr., nedavno se pojavila i Spomenica o Bilećanima koji su pali u narodnooslobodilačkoj borbi. To je lijepo uređena i opremljena publikacija koju je izdao Opštinski odbor Saveza boraca NOR-a u Bileći, a štampala »Prosveta« u Beogradu. U njoj su sadržani zapisi o 554 pala borca iz bilečke opštine, među kojima je 13 narodnih heroja, više istaknutih vojnih i političkih rukovodilaca i oko 370 članova KPJ i SKOJ-a.

Na više od 700 stranica ređaju se imena poginulih Bilećana i porodica iz kojih potiču. Među njima su 34 Miloševića, 30 Vujovića, 25 Vukoja, 23 Milićevića i tako redom. Tu su imena poginulih još u prvim ustaničkim danima, boraca Zasadsko-milavičke čete i Sitničkog partizanskog bataljona, koji su pali u početku druge ratne godine u borbama protiv Italijana i Nijemaca u dolini rijeke Bregave i na Badrljačama, mnogih koji su ostali na poprištima Neretve i Sutjeske, te poginulih u borbama za Bileću, Herceg-Novu, Dubrovnik, Mostar, Ivan-sedlo, čak u Istri i na drugim bojištima širom Jugoslavije. Na stranicama te potresne edicije ređaju se imena boraca različitog starosnog uzrasta: i starih solunskih ratnika i onih posve mladih koji još nisu ni bili stupili u život. Tu su i brojni likovi ratnika, seljaka i nadničara, koji su u staroj Jugoslaviji pečalbarili i teško sastavljali kraj s krajem, mnogih đaka, učitelja i studenata. Tu su, zatim, živo i uzbudljivo opisani likovi bombaša, puškomitraljezaca, komordžija, bolničarki, terenskih političkih radnika, onih koji su umirali u zatvorima, partizanskih komandanata, političkih komesara, žena, mnogih skojevaca i članova Komunističke partije. Mnogi od njih danas žive u imenima ulica, u nazivima škola, vojnih kasarni, u spomen-pločama. Tu su i dobro poznati predratni revolucionari,

narodni heroji — Miro Popara, organizator narodnog ustanka u Hercegovini, Jusuf Jakubović, sekretar Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Rade Milićević, politički komesar u proslavljenoj Prvoj proleterskoj brigadi — i drugi. Tu su, takođe, i oni manje znani, često anonimni, čiji se likovi, ponekad zaboravljeni, u ovoj ediciji zaslužno oživljavaju. Među takvima su i dvojica od petorice braće Milidragovića, koji su u tim teškim ratnim vremenima jednostavno zaključali svoju momačku kuću i svi otišli da se bore, a kada su se poslije borbi na Sutjesci vratili u rodni kraj, čekali ih je zgarište.

Edicija je izašla pod naslovom »Bileća u NOB i revoluciji«, ali njen naslov nije adekvatan sadržini. Jer, pod tim naslovom podrazumijeva se sveukupno učešće Bileće i Bilećana u NOB-u i revoluciji, a ne samo poginulih. Tako je preko 3.200 Bilećana učestvovalo u narodnooslobodilačkoj borbi, veliki broj ih je bio u zatvorima i po logorima, mnogi su ostali teški invalidi. Oko 10% stanovništva Bileća je izgubila od 1941. do 1945. godine. O materijalnim žrtvama da se i ne govori. Inače, edicija ima tri dijela. Na početku, kao uvod, dat je kraći informativan i sumaran prikaz ratnog perioda u bilećkom kraju, zatim slijede pojedinačni zapisi o poginulim i, najzad, zanimljiva foto-dokumentacija o ljudima i događajima. S obzirom da se preko 90% edicije odnosi na zapise o poginulim, bio bi logičniji naslov »Spomenica poginulim Bilećanima u NOP i revoluciji«, što je u stvari podnaslov knjige.

Što se tiče sadržaja i tekstova u ediciji, prava je šteta što su učinjeni izvjesni propusti. Tako, u prvom dijelu, gdje je ukratko prikazan ratni period u bilećkom kraju, daju se pogrešni i nepotpuni podaci o vijećnicima II zasjedanja AVNOJ-a iz bilećkog kraja. Imena pojedinaca koji su bili predstavnici ovog dijela Hercegovine na tom istorijskom skupu nisu navedena, mada njihovo učešće i na II zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu i na I zasjedanju ZAVNOBiH-a u Mrkonjić-Gradu nije sporno. O tome postoje i dokumenti, sadržani u posebnoj ediciji »Pet godina narodne države (1943—1948)«, koju je izdala »Kultura« u Beogradu još 1948. godine. Neki od tih učesnika još su živi, i mnogi drugi toga se dobro sjećaju.

Propust drugog dijela edicije je što su pojedinci, koji su poginuli, izostavljeni a njihovo je mjesto u Spomenici. Čak se daje drugačiji opis okolnosti u kojima su pojedinci poginuli ili se navodi netačno mjesto njihove pogibije. Tim propustima doprinijelo je više faktora, ponajviše možda način rada i sastav društvenih tijela koja su ediciju pripremala. Čini se da Komisija za pripremanje edicije i Redakcija prilikom prikupljanja podataka o pojedinim poginulim borcima nisu dovoljno sarađivale sa njihovim porodicama ni sa boračkim organizacijama, koje su mogle više pomoći da se pojedine okolnosti razjasne. Osim toga, poznato je da je u prve dvije ratne godine bivši bilećki srez bio podijeljen

na pet opština. U Komisiji za istoriju Opštinskog odbora Saveza boraca koja broji 16 i u Redakciji od 11 članova, čija su imena u ediciji navedena, jedna od tih opština uopšte nije zastupljena ni u jednom od ta dva organa, uključujući i Uredništvo kao treći. I to je, bez sumnje, uzrok navedenim propustima.

Mada su među palim borcima postojale znatne razlike (u godinama života i godinama ratovanja, zaslugama, ličnoj hrabrosti i doprinosu narodnooslobodilačkoj borbi), pada u oči veliki nesrazmjer u obimu opisa i dužini teksta koji se odnosi na pojedince što su našli mjesta u ediciji.

Edicija o Bilećanima nije samo upečatljivo svjedočanstvo o nesebičnoj borbi i žrtvama komunista i patriota bilečkog kraja u narodnooslobodilačkoj borbi nego i svojevrsan spomenik svima koji su pali za bolje dane i pravednije društveno uređenje. To je istovremeno i zahvalnost svima koji su za opštu stvar dali svoje živote, najviše što čovjek može da dá. Za takav poduhvat, koji je tražio mnogo strpljivog rada, treba zahvaliti i Opštinskom odboru Saveza boraca u Bileći i urednicima edicije.

Dr Duško Milidragović